

Rozdział I. Zagadnienia ogólne

Literatura: *M. Cieślak*, O pojęciu przedmiotu procesu karnego i w sprawie tzw. „podstawy procesu”, PiP 1959, z. 8–9; *P. Czarnecki, A. Matukin*, Intertemporalne aspekty obowiązywania ustawy karnej procesowej – zarys problematyki, CzPKiNP 2010, Nr 1; *P. Czarnecki, A. Matukin*, Terytorialny zakres obowiązywania ustawy karnej procesowej, CzPKiNP 2009, Nr 1; *P. Hofmański* (red.), System Prawa Karnego Procesowego, t. 1, cz. 1 i 2, Zagadnienia ogólne, Warszawa 2013; *W. Jankowski*, Zasada domniemania niewinności – dlaczego praktyka tak różni się od teorii cz. 1, Pal. 2013, Nr 11–12; *P. Kardas*, Domniemanie konstytucyjności a kompetencje sądów, Pal. 2016, Nr 5; *C. Kulesza*, Mediacja jako program sprawiedliwości naprawczej w Polsce (wagi na tle Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012, [w:] *L. Mazowiecka* (red.), Unijne standardy programów sprawiedliwości naprawczej, Warszawa 2015; *M.J. Lubelski*, Nierozłączność naczelnych zasad prawa karnego materialnego i procesowego (jednolitość prawa karnego), [w:] *Z. Cwiakalski, G. Artymiak* (red.), Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian, Warszawa 2009; *J. Shapland*, Restorative Justice and Criminal Justice. Just Responses to Crime?, [w:] *A. von Hirsch et al.* (eds.), Restorative Justice and Criminal Justice. Competing or Reconcilable Paradigms?, Oxford–Portland 2003; *J. Skorupka*, Funkcja gwarancyjna przepisów prawa karnego procesowego, [w:] *M. Rogacka-Rzewnicka, H. Grajewska-Kraczkowska, B.T. Bieńkowska* (red.), Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego, Warszawa 2015; *J. Skorupka*, O sprawiedliwości procesu karnego, Warszawa 2013; *J. Skorupka*, Sprawiedliwość proceduralna jako cel procesu karnego, [w:] *J. Skorupka* (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa 2009; *I. Urbaniak-Mastalerz*, Współczesny paradygmat wykładni prawa karnego, MoP 2015, Nr 24; *S. Waltoś*, Krótko o genezie Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku, [w:] *T. Grzegorzczuk* (red.), Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin, Warszawa 2014; *S. Waltoś, J. Czapka*, O polskim populizmie penalnym, w związku z książką J. Pratta Penal Populism, [w:] Nauki prawne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga ofiarowana Prof. A. Gaberle, Warszawa 2007; *P. Wiliński*, Zasada konsensualizmu w polskim procesie karnym, [w:] *P. Hofmański* (red.), Fiat iustitiae paret mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądu Najwyższego Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej, Warszawa 2014; *W. Zalewski*, Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?, Gdańsk 2006.

§ 1. Pojęcia podstawowe

I. Prawo karne w szerokim znaczeniu

- 1 Prawo karne w szerokim znaczeniu obejmuje prawo karne materialne, prawo karne procesowe oraz prawo karne wykonawcze¹.

Zgodnie z definicją *M. Cieślaka* **prawo karne materialne** w znaczeniu ogólnym to „przepisy prawne regulujące stosowanie środków przymusowej reakcji państwowej sankcji na antyspołeczne zachowania, zabronione przez prawo pod groźbą tych środków”².

Definicja ta, sformułowana jeszcze w XX w., jest aktualna także obecnie, mimo zmian w charakterze sankcji karnych, jakie mogą być nałożone na sprawcę przestępstwa i poszerzenie ich katalogu³. Jednak zastosowanie przewidzianych przez prawo karne materialne sankcji karnych, a więc kar, środków karnych i innych konsekwencji prawnych, nie jest możliwe bez wyjaśnienia okoliczności sprawy na tyle, aby można było ustalić rzeczywisty przebieg zdarzenia⁴, czy popełniony został czyn zabroniony, czy stanowi on przestępstwo i kto je popełnił. Zadania takie są wykonywane przez organy państwowe (przy udziale stron i innych uczestników postępowania) w trakcie uregulowanej przez przepisy prawa karnego procesowego **działalności nazywanej procesem karnym bądź postępowaniem karnym**⁵.

Tak więc prawo karne procesowe to ogół norm regulujących postępowanie karne.

W literaturze proces karny jako przedmiot unormowania prawa karnego procesowego jest tradycyjnie definiowany w sposób syntetyczny jako działalność sądu (bądź szerzej organów procesowych) i innych uczestników postępowania, zmierzająca do realizacji norm prawa karnego materialnego⁶.

¹ *T. Grzegorzczak, J. Tylman*, Polskie postępowanie, 2011, s. 55.

² *M. Cieślak*, Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia, Warszawa 1994, s. 13.

³ Przykładowo kary dodatkowe zostały zastąpione przez środki karne oraz wprowadzono do Kodeksu karnego środki o charakterze kompensacyjnym.

⁴ W literaturze przedmiotu twierdzi się, że powinno to być wszechstronne wyjaśnienie okoliczności sprawy (*T. Grzegorzczak, J. Tylman*, Polskie postępowanie, 2011, s. 47–48). Jednak wobec szerokiego rozprzestrzenienia się we współczesnym polskim systemie wymiaru sprawiedliwości tzw. porozumień karnoprosesowych, które w sytuacji zgody oskarżonego na skazanie (a szczególnie jeśli towarzyszy mu przyznanie się do winy – art. 335 § 1 KPK) pozwalają na ograniczenie postępowania dowodowego, można mówić o pewnej deprecjacji „wszechstronności” postępowania dowodowego jako elementu postępowania karnego.

⁵ W niniejszym podręczniku terminy „postępowanie karne” i „proces karny” jako synonimiczne będą stosowane zamiennie.

⁶ Zob. *R. Kmiecik, E. Skrętowicz*, Proces karny, 2006, s. 19–21; *T. Grzegorzczak, J. Tylman*, Polskie postępowanie, 2011, s. 49–50.

Wydaje się jednak, że dla potrzeb niniejszego opracowania bardziej użyteczne będzie sformułowanie definicji opisowej, uwzględniającej wszystkie cele współczesnego procesu karnego, a następnie analiza elementów tej definicji.

Proces karny jest to działalność organów procesowych, stron i innych uczestników postępowania karnego, prowadzona w oparciu o przepisy prawa i orzecznictwo sądowe, mająca na celu wykrycie prawdy materialnej i realizację postulatów sprawiedliwości materialnej i proceduralnej.

II. Organy procesowe

Organy procesowe można zdefiniować syntetycznie jako organy państwa ² występujące w postępowaniu karnym. Nie rozwijając tego zagadnienia opisanego w rozdziale IV podręcznika, należy zauważyć, że w zależności od etapu postępowania karnego występują w nim różne organy procesowe.

Na etapie postępowania przygotowawczego występuje **prokuratura**, reprezentowana przez poszczególnych prokuratorów, jako organ prowadzący bądź nadzorujący to postępowanie. Jednakże rzeczywisty ciężar prowadzenia postępowania spoczywa na **Policji** i innych **nieprokuratorских organach ścigania**. Zgodnie z art. 312 KPK uprawnienia Policji przysługują także organom Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Krajowej Administracji Skarbowej, Centralnego Biura Antykorupcyjnego oraz Żandarmerii Wojskowej, w zakresie ich właściwości, określonej przez ustawy określające ich ustrój. Ponadto uprawnienia Policji przysługują innym organom przewidzianych w przepisach szczególnych (a więc innych niż KPK), np. Straży Leśnej¹ i Straży Łowieckiej².

Ponadto pewnych czynności procesowych dokonuje w postępowaniu przygotowawczym sąd (właściwy do rozpoznania sprawy, chyba że ustawa stanowi inaczej) – art. 329 KPK. Podstawowe uprawnienia sądu na tym etapie postępowania sprowadzają się do:

- 1) podejmowania najważniejszych decyzji ograniczających prawa obywatela (np. stosowanie aresztu tymczasowego);
- 2) rozpoznawania zażaleń na niektóre decyzje prokuratora bądź organów ścigania (np. decyzje prokuratora w przedmiocie środka zapobiegawczego) – art. 252 KPK;

¹ Ustawa z 28.9.1991 r. o lasach (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 530).

² Ustawa z 13.10.1995 r. – Prawo łowieckie (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1082 ze zm.).

- 3) przeprowadzania określonych dowodów, mianowicie przesłuchiwania nieletnich pokrzywdzonych i świadków w sprawach określonych w art. 185a i 185b KPK oraz dorosłych ofiar przestępstw o charakterze seksualnym (art. 185c KPK), świadków z zaburzeniami postrzegania i przekazywania spostrzeżeń (art. 185e KPK), a także przesłuchiwania świadków, jeśli zachodzi obawa, że nie stawiają się na rozprawę (art. 316 § 3 KPK).

W postępowaniu sądowym podstawowym organem procesowym jest sąd i oskarżyciel publiczny, którym co do zasady jest prokurator (art. 45 KPK).

III. Strony i inni uczestnicy postępowania

- 3 Oprócz organów procesowych w postępowaniu karnym występują **strony i inni uczestnicy postępowania**. **Stroną procesową** nazywamy uczestnika procesu posiadającego interes prawny w korzystnym dla siebie rozstrzygnięciu o przedmiocie procesu i wyposażonego w prawa procesowe służące jego realizacji¹. Pojęcie **uczestnika procesu** jest szersze niż pojęcie strony, gdyż jest to każdy podmiot występujący w postępowaniu karnym w roli przewidzianej przez prawo karne procesowe, a więc – oprócz stron procesowych – np. świadek, biegły, specjalista czy tłumacz.

IV. Źródła prawa

- 4 Jak wskazano wcześniej, postępowanie karne jako działalność organów procesowych, stron i innych uczestników nie może być dowolna, gdyż jest prowadzona na podstawie **przepisów prawa**. Podstawowym aktem prawnym regulującym proces karny jest Kodeks postępowania karnego i wydane na jego podstawie przepisy wykonawcze. Wypada jednak podkreślić, że takie zasady karnoprocessowe jak zasada prawa do obrony i zasada domniemania niewinności są zawarte w Konstytucji RP i w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Są one określone odpowiednio: zasada domniemania niewinności – w art. 42 ust. 3 Konstytucji RP i art. 6 ust. 2 EKPC, a zasada prawa do obrony – w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP i art. 6 ust. 3 EKPC. Szczegółowo źródła prawa zostały wymienione w § 2 niniejszego rozdziału.

¹ Szerzej na temat pojęcia strony i rodzajów stron procesowych zob. § 17 podręcznika.

V. Orzecznictwo

Być może kontrowersyjna jest teza, że na polski proces karny jako przy- 5
kład procesu kontynentalnego (*civil law*) przeciwstawnego systemowi prawa
zwyczajowego (*common law*) wpływa także orzecznictwo sądowe. Zgodzić
się należy z poglądem występującym w literaturze przedmiotu, że w polskim
systemie prawnym **orzeczenia sądów nie mogą być źródłem prawa**¹. Jed-
nak można tu mówić o wpływie orzecznictwa sądowego na konkretne procesy,
który może być **sformalizowany** (przewidziany wprost przez ustawę) i **realny**
(faktyczny), wynikający z praktyki funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Przykładem pierwszego jest instytucja pytań prawnych określona w art. 441
KPK. Zgodnie z § 1 tej regulacji, jeżeli przy rozpoznawaniu środka odwoław-
czego wyłoni się zagadnienie prawne wymagające zasadniczej wykładni usta-
wy, sąd odwoławczy może odroczyć rozpoznanie sprawy i przekazać zagadnie-
nie do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu. Uchwała SN jest w danej sprawie
wiążąca (art. 441 § 3 KPK). Ponadto, zgodnie z art. 442 § 3 KPK, zapatrywania
prawne i wskazania sądu odwoławczego co do dalszego postępowania są wią-
żące dla sądu, któremu sprawę przekazano do ponownego rozpoznania.

Jeśli chodzi o faktyczny wpływ orzecznictwa sądowego na postępowania
karne, to wprowadzie orzeczenia SN czy sądów apelacyjnych wydane w okre-
ślonych sprawach nie są wiążące w innych, jednakże naruszenie wypracowanej
przez te sądy linii orzeczniczej z reguły powoduje negatywne skutki procesowe
zarówno wobec sądów niższych instancji (w zakresie trafności i stabilności
orzeczenia), jak i stron postępowania (w zakresie szans w postępowaniu odwo-
ławczym czy kasacyjnym).

Ponadto w literaturze przedmiotu zasadnie podnosi się, że wprowadzie rów-
nież opinie prawników zarówno w systemach tradycji *common law*, jak i *civil law*
nigdy nie mają waloru normy prawnej, niemniej im większy autorytet
danego uczonego i siła jego koncepcji oraz argumentacji, tym większy wpływ
może on wywierać na procesy tworzenia i stosowania prawa. Wpływ taki może
być jednostkowy i ogólny². W pierwszym przypadku konkretna zmiana prawa
lub orzecznictwa następuje wskutek zindywidualizowanej wypowiedzi przed-
stawiciela doktryny procesu karnego. Z wpływem ogólnym mamy do czynienia
w sytuacji stopniowego przekształcenia świadomości prawnej społeczeństwa,
czego ostatecznym wynikiem są zmiany ustawodawstwa.

¹ S. Waltoś, P. Hofmański, Proces karny, 2016, s. 140–141.

² Tamże, s. 142–144 i podane tam przykłady.

Na przeciwnym biegunie należy umiejscowić sytuacje, gdzie do zmian szeroko rozumianego ustawodawstwa karnego dochodzi wskutek arbitralnych, uzasadnianych często populistyczną motywacją, decyzji politycznych¹.

VI. Cele procesu karnego

- 6 Wśród celów procesu karnego można wyróżnić **cel pośredni, jakim jest wykrycie prawdy materialnej**, oraz **cele finalne, tj. realizację postulatów sprawiedliwości materialnej i sprawiedliwości proceduralnej**².

Dążenie do wykrycia prawdy materialnej znajduje swój wyraz w art. 2 § 2 KPK, który nakazuje, aby podstawę wszelkich rozstrzygnięć stanowiły prawdziwe ustalenia faktyczne.

Tradycyjnie za przedmiot procesu uważa się kwestię odpowiedzialności karnej (a niekiedy cywilnej) oskarżonego³. Natomiast realizacja postulatów **sprawiedliwości materialnej jako cel procesu** przewidziana jest w art. 2 § 1 KPK, który przewiduje, że przepisy kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby:

- 1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności;
- 2) przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa osiągnięte zostały zadania postępowania karnego nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu im oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego.

Tak więc oba wymienione wyżej cele można określić zbiorczym terminem „**zasada trafnej represji**”. Już w 1949 r. w swojej rozprawie doktorskiej (opublikowanej w 2011 r.)⁴ poświęconej karze profesor *Marian Cieślak* odniósł się do zgodności kary z postulatami sprawiedliwości: „Powień zatem: pierwszym i najogólniejszym celem kary jest realizacja idei sprawiedliwości. O to chodzi w pierwszym rzędzie, w każdym wypadku, gdziekolwiek mamy do czynienia ze zjawiskiem kary. Wszelkie ewentualnie wysuwane względy użyteczne ustępują w gruncie rzeczy na plan dalszy przed tym pierwszym zasadniczym. Nie-

¹ *S. Waltoś, J. Czapska*, O polskim populizmie penalnym, w: *związku z książką J. Pratta Penal Populism*, [w:] *Nauki prawne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga ofiarowana Prof. A. Gaberle*, Warszawa 2007, s. 397–412.

² Na temat sprawiedliwości materialnej i proceduralnej jako celów procesu karnego zob. *J. Skorupka*, O sprawiedliwości procesu karnego, Warszawa 2013, s. 279–318.

³ Zob. np. *B. Bieńkowska*, [w:] *P. Kruszyński*, Wykład, s. 25–31 i podana tam literatura.

⁴ *M. Cieślak*, *Kara. Istota – cel – uzasadnienie*, Gdańsk 2011.

zależnie od tego, jakie dalsze cele stawia się karze, głównym motywem wszelkiego aktu karania jest, aby sprawiedliwości stało się zadość¹.

Stawiając sprawiedliwość na czele hierarchii celów kary, M. Cieślak wskazał, że jedną z podstawowych cech sprawiedliwości jest równość: „Poza tym można podać pewną formalną cechę, która, jak mi się wydaje, towarzyszy stale sprawiedliwości. Cechą tą jest równość. Poczucie sprawiedliwości wymaga, aby wszystkich traktować równo i proporcjonalnie do zasług i zawinienia (Arystotelesowska sprawiedliwość rozdzielcza i wyrównawcza), nie podaje natomiast materialnej treści tego, czym mamy płacić i w jakim nasileniu. To wszystko zależy już od poglądów danego czasu i środowiska”².

Na tle powyższych uwag można zauważyć (bądź wywnioskować) podstawowe cechy wymierzania kary w procesie karnym:

- 1) powinna to być kara proporcjonalna do stopnia zawinienia sprawcy i uwzględniająca postulat równego traktowania sprawców przestępstw charakteryzujących się podobnymi cechami;
- 2) zasada sprawiedliwości karania powinna mieć prymat nad innymi, pragmatycznymi celami kary;
- 3) z uwagi na względy prewencji generalnej rozprawa główna powinna się odbywać publicznie, podobnie powinien zapadać wieńczący ją wyrok. Można tu zacytować znany angielski aforyzm zawarty w wyroku angielskiego Sądu Apelacyjnego z 1924 r.: *Not only must Justice be done; it must **also be seen to be done*** (R. v. *Sussex Justices, Ex parte McCarthy* [1924] 1 KB 256, [1924] All ER 233);
- 4) do tych wniosków należy dodać oczywistą konkluzję, że sprawiedliwa kara powinna być wymierzana jedynie osobom rzeczywiście winnym popełnienia zarzucanych im przestępstw, co wynika z jednolitości prawa karnego³.

Również w orzecznictwie sądowym wskazuje się, że jednym z celów postępowania karnego, określonym w art. 2 § 1 pkt 2 KPK, jest trafna reakcja na popełnienie przestępstwa, uwzględniająca cele kary w stosunku do sprawcy. Reakcja ta musi realizować także funkcję ogólną umacniania poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego i mieć na względzie również interes osób pokrzywdzonych przestępstwem⁴. Na znaczenie wychowawczego oddzia-

¹ Tamże, s. 86.

² Tamże.

³ Zob. np. M.J. Lubelski, Nierozłączność naczelných zasad prawa karnego materialnego i procesowego (jednolitość prawa karnego), [w:] Z. Cwiakalski, G. Artymiak (red.), Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego w świetle kodyfikacji karnych z 1997 r. i propozycji ich zmian, Warszawa 2009, s. 101–107.

⁴ Wyr. SA w Łodzi z 21.3.2013 r., II AKa 31/13, Legalis.

tywania kary wskazał także SA w Gdańsku, który w wyr. z 22.8.2012 r.¹ podkreślił, że: „Istota prewencyjnego oddziaływania kary polega na wpływaniu – także poprzez jej surowość – na kształtowanie postaw moralnych organizujących społeczeństwo, wiarę w nie i ufność w celowość przestrzegania norm systemu te tworzących. Orzeczona kara winna zatem mieć także wpływ na każdego, kto w jakikolwiek sposób dowiedział się o przestępstwie i zapadłym orzeczeniu. Kara jest również jednym z ważnych środków zwalczania przestępczości, tak w sensie funkcji odstraszałającej, jak i w zakresie kształtowania społecznie pożądanych postaw, aby nawet osoby skazane wdrażać do poszanowania zasad współżycia społecznego oraz do przestrzegania porządku prawnego i tym samym przeciwdziałać powrotowi do przestępstwa”.

Tradycyjnemu celowi procesu karnego osiągnięcia sprawiedliwości materialnej towarzyszy także konieczność realizacji postulatów sprawiedliwości proceduralnej, mającej swoje korzenie modelu rzetelnego procesu karnego. Jak podkreśla się w literaturze, warunkiem osiągnięcia celu procesu w postaci sprawiedliwości proceduralnej jest rzetelne prowadzenie postępowania karnego².

Wydaje się, że można zaliczyć do nich pozostałe cele, określone w art. 2 § 1 KPK:

- 1) uwzględnianie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności oraz
- 2) aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie.

Uwzględnianie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego interesów ofiary przestępstwa w procesie karnym i poza nim jest przejawem szeroko rozumianej sprawiedliwości naprawczej. Jak wskazywano już przed laty w literaturze kryminologicznej, włączenie sprawiedliwości naprawczej do głównego nurtu wymiaru sprawiedliwości wymaga dostosowania się do zasad uczciwego procesu oraz standardów praw człowieka. Tylko takie ukształtowanie relacji jest w stanie nadać sprawiedliwości naprawczej, w tym mediacji między ofiarą a sprawcą, większe znaczenie i zapewnić jej właściwy rozwój³.

¹ II AKa 246/12, Legalis.

² J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego, s. 300–318.

³ Zob. J. Shapland, Restorative Justice and Criminal Justice. Just Responses to Crime?, [w:] A. von Hirsch et al. (eds.), Restorative Justice and Criminal Justice. Competing or Reconcilable Paradigms?, Oxford–Portland 2003, s. 213. W literaturze polskiej zob. W. Zalewski, Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?, Gdańsk 2006 oraz C. Kulesza, Mediacja jako program sprawiedliwości naprawczej w Polsce (uwagi na tle Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012), [w:] L. Mazowiecka (red.), Unijne standardy programów sprawiedliwości naprawczej, Warszawa 2015, s. 35–56 i podana tam literatura.

Jak wskazuje się w orzecznictwie ETPC: „Gwarancja «rozsądnego terminu» z art. 6 ust. 1 Konwencji służy zapewnieniu publicznego zaufania w sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Innym celem tej gwarancji jest ochrona wszystkich stron postępowania sądowego przed nadmiernymi opóźnieniami proceduralnymi. Zwłaszcza w sprawach karnych jej celem jest to, by osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa nie pozostawała nazbyt długo w niepewności co do swego losu. Podkreśla ona znaczenie bezzwłocznego wymierzenia sprawiedliwości, jako że zwłoka może zniweczyć skuteczność i wiarygodność [wymiaru sprawiedliwości]”¹. Również w orzecznictwie SN zwraca się uwagę, że do podstawowych warunków optymalnego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości zalicza się również realizowanie celu postępowania karnego, o którym mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP i art. 2 § 1 pkt 4 KPK².

§ 2. Źródła prawa

Do źródeł prawa karnego procesowego należą:

7

- 1) **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej** z 2.4.1997 r.;
- 2) **ratyfikowane umowy międzynarodowe**, które na mocy art. 87 Konstytucji RP są źródłami prawa powszechnie obowiązującego w Polsce. Można tu wymienić:
 - Konwencję praw człowieka i podstawowych wolności sporządzoną w Rzymie 4.11.1950 r., ratyfikowaną przez Polskę 2.10.1992 r. i 19.1.1993 r.³ wraz z protokołami dodatkowymi z lat następnych;
 - Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 19.12.1966 r., ratyfikowany przez Polskę w 1997 r.⁴;
- 3) **ustawy bezpośrednio regulujące postępowanie karne**:
 - ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego⁵,
 - ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny⁶,
 - ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy⁷,

¹ Wyr. ETPC z 7.7.2015 r. w sprawie Rutkowski i in. przeciwko Polsce, skarga Nr 72287, HUDOC.

² Post. SN z 6.10.2006 r., II KO 49/06, OSNwSK 2006, poz. 1884.

³ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

⁴ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167, zał.

⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.

⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.

⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 706.

- ustawa z 10.9.1999 r. – Kodeks karny skarbowy¹,
- ustawa z 9.6.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich²,
- ustawa z 25.6.1997 r. o świadku koronnym³;

4) ustawy regulujące ustroj i zasady działania organów procesowych i innych uczestników postępowania:

- ustawa z 27.7.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych⁴,
- ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym⁵,
- ustawa z 30.11.2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym⁶,
- ustawa z 26.3.1982 r. o Trybunale Stanu⁷,
- ustawa z 21.8.1997 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych⁸,
- ustawa z 28.1.2016 r. – Prawo o prokuraturze⁹,
- ustawa z 26.5.1982 r. – Prawo o adwokaturze¹⁰,
- ustawa z 6.7.1982 r. o radcach prawnych¹¹,
- ustawa z 6.4.1990 r. o Policji¹²,
- ustawa z 9.6.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym¹³,
- ustawa z 24.5.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu¹⁴,
- ustawa z 26.1.1984 r. – Prawo prasowe¹⁵,
- ustawa z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka¹⁶,
- ustawa z 15.12.2000 r. o Inspekcji Handlowej¹⁷,
- ustawa z 14.3.1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej¹⁸,

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 628.

² Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1700.

³ Tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1197.

⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.

⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 622.

⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 2393.

⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 762.

⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 2250 ze zm.

⁹ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 390.

¹⁰ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.

¹¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 449.

¹² Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 145.

¹³ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 184.

¹⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1136.

¹⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 1914.

¹⁶ Dz.U. z 2015 r. poz. 21.

¹⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 312.

¹⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 416.

- ustawa z 12.10.1990 r. o Straży Granicznej¹,
- ustawa z 16.11.2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej²,
- ustawa z 28.9.1991 r. o lasach,
- ustawa z 16.7.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne³.

§ 3. Funkcje norm procedury karnej

Funkcje norm procedury karnej, rozumianych jako całokształt norm prawa karnego procesowego, to cele, jakie mają one osiągnąć wobec stron procesowych, pozostałych uczestników postępowania karnego, samego systemu wymiaru sprawiedliwości i społeczeństwa. Funkcje te, podobnie jak zasady procesowe, pozostają we wzajemnych współzależnościach (a nawet, tak jak zasady procesowe, we wzajemnej opozycji). Podstawowe z nich wynikają z ustawowej deklaracji celów postępowania karnego określonych w art. 2 KPK, ale można je także wyinterpretować z innych norm ustawy karnoprocesowej.

Tak więc do podstawowych funkcji norm polskiej procedury karnej można zaliczyć:

- 1) **funkcję gwarancyjną** polegającą na tym, że nie tylko prawo karne materialne hołduje maksymie: *Nullum crimen, nullum poeana sine lege penali anteriori*, ale również obywatel powinien być bezpieczny przed wszelkimi potencjalnymi naruszeniami jego praw obywatelskich gwarantowanymi chociażby przez Konstytucję RP z 1997 r. Dobitny przejaw tej funkcji dał *S. Śliwiński*, określając ją jako: „Zabezpieczenie obywatela przed samowolą organów wymiaru sprawiedliwości i umożliwienie mu spokojnego życia w społeczeństwie drogą należytej ochrony jego praw przed niesłusznym ich pogwałceniem”⁴. Tę funkcję tradycyjnie odnoszono przede wszystkim do praw oskarżonego, a obecnie także pokrzywdzonego, czemu wyraz daje powołany wcześniej art. 2 § 1 pkt 3 KPK;
- 2) **funkcję ideologiczną** wyrażaną przede wszystkim przez wartości reprezentowane przez opisane dalej zasady procesowe stanowiące, z jednej strony, tamę przed nadmierną ingerencją organów państwa w sferę wolności obywateli bądź deprecjonowaniem ich praw, z drugiej strony, mające na celu proklamowanie takich wartości jak transparentność wymiaru sprawiedliwości ucieleśnianą przede wszystkim przez zasadę jawności rozprawy;

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1080 ze zm.

² Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 615 ze zm.

³ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 34.

⁴ *S. Śliwiński*, Polski proces, 1948, s. 11.

- 3) **funkcję prakseologiczną** polegającą na postulacie, aby proces karny był prowadzony bez zbędnej zwłoki i był zakończony w rozsądnym czasie (art. 6 ust. 6 EKPC, art. 45 ust. 1 Konstytucji RP i art. 2 § 1 pkt 4 KPK). Przejawem tej funkcji jest w polskim procesie przede wszystkim szerokie rozprzestrzenienie się porozumień karnoprocessowych, które to zjawisko skłoniło niektórych przedstawicieli doktryny do uznania konsensualizmu procesowego za zasadę procesową¹;
- 4) w ścisłym związku z funkcją prakseologiczną pozostaje **funkcja regulacyjna**, polegająca na tym, że normy karnoprocessowe wyznaczają porządek i sekwencję czynności procesowych, regulują prawa i obowiązki uczestników procesu oraz nadają im określone formy²;
- 5) **funkcję materialnoprawną** polegającą na tym, że normy karnoprocessowe warunkują realne możliwości realizację norm prawa karnego materialnego³. Jak wskazano wcześniej, bez wykrycia w procesie karnym prawdy materialnej niemożliwa jest realizacja trafnej represji;
- 6) **funkcję ochronną** uczestników postępowania. W odróżnieniu od funkcji gwarancyjnej, którą można odnieść do stron procesowych, a przede wszystkim oskarżonego, znaczenie tej funkcji we współczesnej polskiej procedurze karnej, mimo niewymienienia jej w celach procesu karnego określonych w art. 2 KPK (z wyjątkiem praw pokrzywdzonego – art. 2 § 1 pkt 3 KPK), odnosi się także do innych uczestników procesu. Za wyodrębnieniem tej funkcji przemawiają normy prawne rozsiane w różnych częściach KPK, a dotyczące ochrony przede wszystkim świadka (a więc także pokrzywdzonego) przed niebezpieczeństwami związanymi z ich udziałem w procesie karnym. Tytułem przykładu można tu wymienić przepisy dotyczące: anonimizacji w protokołach przesłuchań danych adresowych świadków (art. 148a i 156a KPK), instytucji świadka *incognito* (art. 184 KPK), procedury przesłuchiwania przez sąd pokrzywdzonych i świadków określonych rodzajów przestępstw (art. 185a–185c KPK), czy też przepisy o stosowaniu środków przymusu (w tym środków zapobiegawczych) wobec oskarżonego (art. 244 § 1a i 1b, art. 250 § 2b, art. 258 § 3, art. 275 § 2 i 3, art. 275a KPK);

¹ P. Wiliński, Zasada konsensualizmu w polskim procesie karnym, [w:] P. Hofmański (red.), *Fiat iustitia pereat mundus*. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądu Najwyższego Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej, Warszawa 2014, s. 605–619.

² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny*, 2016, s. 22.

³ Tamże.

- 7) **funkcję legitymizacyjną**, która jest powiązana z funkcją ideologiczną procedury karnej i pochodną wskazanych wyżej jej funkcji. Można ją sprowadzić do konstatacji, że wypełnienie postulatów rzetelnego procesu zarówno przez ustawodawcę, jak i organy procesowe wobec stron procesowych i innych uczestników procesu ma uzasadnić w oczach społeczeństwa zasadność istnienia i celowość wspierania systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

Rozdział II. Zasady procesowe

Literatura: *A. Blachnio-Parzych, J. Kosonoga*, Standard rzetelnego procesu karnego w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych, [w:] *P. Hofmański* (red.), Węzłowe problemy procesu karnego, Warszawa 2010; *M. Błoński, B. Najman*, Inicjatywa dowodowa przed sądem pierwszej instancji w świetle zasady kontrydiktoryjności i szybkości postępowania. Zagadnienia wybrane, [w:] *T. Grzegorzczak* (red.), Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 r. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji jego 90. urodzin, Warszawa 2014; *M. Cieślak*, Dzieła wybrane, t. 1, Kraków 2011; *J. Głębocka*, Zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – rozważania na temat pojęcia sądu, [w:] *M. Rogacka-Rzewnicka, H. Grajewska-Kraczkowska, B.T. Bienkowska* (red.), Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego, Warszawa 2015; *M. Jeż-Ludwichowska*, Zasada prawdy w postępowaniu przygotowawczym oraz kształt kontrydiktoryjności i oficjalności w jurysdykcyjnym stadium postępowania karnego – czy potrzebne są zmiany?, [w:] *T. Grzegorzczak* (red.), Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana, Warszawa 2011; *R. Koper*, Prawo do obrony osoby podejrzanej, Prok. i Pr. 2016, Nr 2; *E. Kowalewska-Borys*, Aksjologiczne znaczenie zasady prawdy materialnej w polskim modelu procesu karnego, [w:] *K. Kremens, J. Skorupka* (red.), Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy materialnej w polskim procesie karnym, Wrocław 2013; *K. Kremens, J. Skorupka* (red.), Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym, Wrocław 2013; *P. Kruszyński*, Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym, Warszawa 1983; *C. Kulesza*, Jakość obrony formalnej jako warunek rzetelnego procesu (refleksje prawnoporównawcze), [w:] *J. Skorupka* (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa 2009; *C. Kulesza*, Mylne pouczenie przez organ procesowy pełnomocnika jako niezależna od strony przyczyna uzasadniająca przywrócenie terminu zawitego: uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 1.10.2013 r., I KZP 6/13, [w:] *P. Hofmański, P. Kardas, P. Wiliński* (red.), Fiat iustitia pereat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądu Najwyższego Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej, Warszawa 2014; *C. Kulesza*, Postępowanie dowodowe przed sądem po nowelizacji kodeksu postępowania karnego – perspektywa obrońcy, CzPKiNP 2015, Nr 2; *C. Kulesza*, Systemy wyboru i nominacji sędziów a problem ich niezawisłości – doświadczenia amerykańskie, angielskie i niemieckie, Białostockie Studia Prawnicze 2016, Nr 20A; *C. Kulesza*, Udział obrońcy i pełnomocnika w rozprawie – obowiązek czy uprawnienie po dniu 1 lipca 2015 r., [w:] *P. Wiliński* (red.), Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r., Warszawa 2015; *C. Kulesza*, Związanie sądu karnego prawotwórczym orzeczeniem sądu gospodarczego o rejestracji podwyższenia kapitału zakładowego w spółce akcyjnej, PPH 2019, Nr 6; *C. Kulesza, P. Starzyński*, Etyka prawnicza jako gwarancja rzetelnego procesu karnego, [w:] *J. Skorupka, I. Hayduk-Hawrylak* (red.), Współczesne tendencje w rozwoju procesu karnego z perspektywy dogmatyki oraz teorii i filozofii prawa, Warszawa 2011; *M. Kurowski*, Rezygnacja z oskarżania w toku postępowania sądowego w polskim procesie karnym, Warszawa 2019; *A. Lach*, In dubio pro reo i beyond reaso-

nable doubt: dwie koncepcje rozstrzygania wątpliwości w procesie karnym, [w:] *M. Rogacka-Rzewnicka, H. Grajewska-Kraczkowska, B.T. Bienkowska* (red.), *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego*. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego, Warszawa 2015; *B. Nita-Światłowska*, Kilka uwag o prawie do obrony w związku z nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z 2016 roku, *Pal.* 2016, Nr 9; *B. Nita-Światłowska, A. Światłowski*, Kontradiktoryjny proces karny (między prawdą materialną a szybkością postępowania), *PiP* 2012, z. 1; *J. Skorupka*, O sprawiedliwości procesu karnego, Warszawa 2013; *P. Starzyński*, Media a zasady i cele postępowania przygotowawczego, [w:] *C. Kulesza* (red.), *System wymiaru sprawiedliwości a media*, Białystok 2009; *P. Starzyński*, Zasada prawdy materialnej w postępowaniu zabezpieczającym, [w:] *Z. Sobolewski, G. Artymiak* (red.), *Zasada prawdy materialnej*. Materiały z konferencji (Krasieczyn, 15–16.10.2005 r.), Kraków 2006; *P. Wiliński*, Dwuinstancyjność postępowania karnego w świetle Konstytucji, [w:] *T. Grzegorzczak* (red.), *Funkcje procesu karnego*. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana, Warszawa 2011; *P. Wiliński*, O koncepcji reguł i zasad na gruncie teorii zasad procesu karnego, [w:] *T. Grzegorzczak* (red.), *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku*. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin, Warszawa 2014; *P. Wiliński*, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006; *P. Wiliński* (red.), *Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009; *P. Wiliński* (red.), *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 3, *Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014; *J. Zagrodnik*, Kontradiktoryjność jako wyznacznik formy procesu karnego (rozważania na tle zmiany modelu rozprawy głównej w nowelizacji wrześniowej), *Pal.* 2015, Nr 11–12; *K. Zgryzek*, O kontradiktoryjności rozprawy głównej i jej konsekwencjach – słów kilka, [w:] *P. Wiliński* (red.), *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r.* Przewodnik po zmianach, Warszawa 2015.

§ 4. Pojęcie zasad procesowych

Dla potrzeb niniejszego opracowania można zdefiniować naczelne zasady 9 procesowe jako **społecznie istotne, ogólne dyrektywy, wyrażone bezpośrednio w przepisach prawa bądź dające się z nich wyinterpretować, określające dany model procesu karnego**.

Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, uznanie określonej dyrektywy za naczelną zasadę procesową wymaga spełnienia określonych kryteriów¹:

- 1) zasada musi posiadać znaczenie węzłowe w procesie, tj. jej brak utrudniałby określenie modelu procesu. I tak, w przypadku polskiego procesu karnego, współistnienie zasady kontradiktoryjności rozprawy głównej i zasady przeprowadzania dowodów z urzędu (art. 167 KPK) oraz spoczywającego na przewodniczącym składu sędziowskiego obowiązku wyjaśniania istotnych okoliczności sprawy (art. 366 § 1 KPK) pozwala mówić o mieszanym, kontradiktoryjno-inkwizycyjnym modelu rozprawy głównej;

¹ *S. Waltoś, P. Hofmański*, *Proces karny*, 2016, s. 210–211.